

PLASTISCHE OPVOEDING

DERDE GRAAD TSO

BROOD EN BANKET
SLAGERIJ EN VLEESWAREN
SCHOONHEIDSVERZORGING

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

September 2003
LICAP – BRUSSEL D/2003/0279/018

PLASTISCHE OPVOEDING DERDE GRAAD TSO

BROOD EN BANKET
SLAGERIJ EN VLEESWAREN
SCHOONHEIDSVERZORGING

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

LICAP – BRUSSEL D/2003/0279/018
September 2003
(vervangt D/1992/0279/058 en D/1992/0279/051)

Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs
Guimardstraat 1, 1040 Brussel

Inhoud

LESSENTABEL	5
VISIE 4	
1 Beginsituatie.....	5
1.1 Leerlingenprofiel.....	5
1.2 Beeldende beginsituatie.....	6
2 Algemene doelstellingen	6
3 Algemene pedagogisch-didactische wenken en didactische middelen.....	7
4 Leerplandoelstellingen en leerinhouden.....	7
4.1 Waarneming	8
4.2 Vormgeving	8
4.3 Attitudes	10
5 Pedagogisch-didactische wenken	11
5.1 De vakgroepwerking.....	11
5.2 Werkgehelen	11
6 Werkgehelen: Schoonheidsverzorging.....	12
6.2 Thema: Het portret	12
6.2 Thema: publiciteit	13
6.2.1 Ontwerp logo voor een schoonheidsinstituut	13
6.3 Thema schoonheidsinstituut	13
7 Werkgehelen: Brood en banket.....	14
7.1 Thema: Vorstelijke personages.....	14
7.2 Brood en koekenlijst.....	15
7.3 Hulde aan het ornament.....	16
8 Werkgehelen: Slagerij en vleeswaren	16
8.1 Thema: Dieren.....	16
8.2 Thema: Seizoenen	17
8.3 Thema: Feesten en buffetten	18
9 De evaluatie	19
10 Minimale materiële vereisten.....	19
11 Bibliografie	20
12 Vakoverschrijdende eindtermen.....	22

Lessentabellen

www.vvkso.be

VISIE

Plastische opvoeding is een wezenlijk en noodzakelijk onderdeel van de algemene vorming van iedereen. Zij wil de jongeren helpen bij het zoeken naar zichzelf en hun plaats in de maatschappij, om zo in de samenleving op een zinvolle en authentieke manier te functioneren. Een samenleving die door technologie, efficiëntie en utilitarisme gekenmerkt wordt en waaraan het onderwijs niet ontsnapt.

De toenemende vervlakking om ons heen staat in schril contrast met “het zinzoeken”, het zoeken naar authenticiteit. De nood aan verinnerlijking wordt steeds groter.

Dit steeds veranderend maatschappijbeeld heeft nood aan creatieve mensen, die inventief en origineel kunnen zijn en die steeds een oplossing vinden voor nieuwe problemen.

Plastische opvoeding ontwikkelt bij jongeren de manier van denken die aan de basis ligt van de creativiteit. Ze ontwikkelt daartoe tevens de nodige attitudes van zelfvertrouwen en verantwoordelijkheid. Door het beeldend creëren helpt Plastische opvoeding hen om hun authenticiteit te vinden en zo op te groeien tot evenwichtige volwassenen.

Jonge mensen inleiden in cultuur, raakpunten aanbieden die bijdragen tot de vorming van de universele mens, laten we bij voorkeur gebeuren vanuit het specifieke van de taal zelf.

De beeldtaal heeft, zoals iedere taal haar eigen structuur en wetmatigheden. De belangrijkste componenten: lijn, vorm en kleur beantwoorden aan de plastische eigenschappen van de waarneembare werkelijkheid, die de basis vormt van beeldtaal. Vanuit die waarneembare werkelijkheid nemen we beelden op in het visueel geheugen en in het geheugen van de tactiele waarneming. De beheersing van deze taal stelt ons in staat onze ideeën, gevoelens, ervaringen enz., te uiten. Hoe beter men deze taal beheerst, hoe meer men ermee kan uitdrukken.

Het didactisch proces evolueert van beschouwen naar creëren. Vanuit de waarneembare werkelijkheid nemen we beelden op in ons visueel geheugen.

De belangrijkste componenten van deze beschouwing zijn de natuur en de cultuur. De cultuur manifesteert zich in de ons omringende wereld, waarvan de beeldende kunst en de mediabeelden onderdelen zijn.

Door het beleven van de natuur gaan we terug naar de oorsprong, naar de bron. Het ontdekken van structuren en ordening in de natuur is voor Plastische opvoeding de grootste uitdaging.

Ieder onderwijsvak heeft een onderliggend cultuurgoed. Het onderliggend cultuurgoed van de beeldende vorming is de beeldende kunst uit het verleden en het heden. De kunstenaar toont ons op specifieke wijze zijn werkelijkheid. Kunstinitiatie zal de verbeelding opwekken, inspireren en uitnodigen om zelf te creëren.

Beeldcultuur is onder andere via de massamedia (film, tv en video) sterk aanwezig in het leven van elke dag.

Jongeren krijgen niet enkel hun vorming en opleiding op school, maar worden ook gevormd door de dagelijkse media-informatie, die merendeels via beelden verloopt. Om de beeldcultuur te begrijpen is naar beelden leren kijken een eerste stap. Daarom willen we het waarnemingsvermogen bij jongeren aanscherpen en hen bewust leren omgaan met beelden, en die op een zinvolle wijze leren interpreteren.

Tijdens het creëren zal het beeldend werk van de leerlingen inhoud en betekenis krijgen. Er wordt hen gevraagd zelfstandig en divergent te denken en vorm te geven aan hun eigen ideeën en hun belevingsinhouden. Alleen een eerlijk, authentiek werkstuk kan een correct antwoord zijn op een opdracht van Plastische opvoeding.

Het is dan ook belangrijk dat doorheen de vorming het grootste respect en de grootste aandacht gaat naar het in vrijheid uitbouwen van een eigen visie op het gestelde probleem.

We verwachten dat het vertrouwen in eigen kunnen bij de leerlingen groeit, en dat ze op zoek gaan naar de grenzen van hun mogelijkheden. Alle vermogens worden hierbij aangesproken: niet alleen het verstand, maar

ook het hart en de intuïtie. Wanneer jonge mensen voor een stuk zelf het leerproces in handen mogen nemen, leren ze ontzettend veel omtrent zichzelf en hun plaats in de maatschappij. Wie de leerlingen tijdens het creatief proces observeert, zal merken dat ze bezig zijn met zeer waardevolle dingen. Hierin zit de belangrijkste waarde van Plastische opvoeding. Het gaat om meer dan het werkstuk, het gaat om persoonlijke groei, om begrippen als creativiteit, waarderend oordelen, empathie, zorg, authenticiteit, zelfstandig denken, beelddenken, zelfvertrouwen en zelfredzaamheid, samenwerking, waardenontwikkeling, esthetisch aanvoelen, enz.

Plastische opvoeding binnen het christelijk geïnspireerd onderwijs

Het is duidelijk dat de mens meer is dan zijn kennis en zijn kunde. Hij stelt vragen naar bezinning en zingeving. “Een eerste stap op weg naar de beleving van de dieptedimensie is opvoeden tot verwondering. Verwondering betekent: het wonder weer laten opdichten. Licht brengen in het donker van het alleen maar rationeel denken, in een wereld van verzakelijking en van vlakke vanzelfsprekendheid. Elk vak, elk aangeboden onderwerp zou een bron moeten zijn van verbazing en van verwondering. Jongeren de ervaring aanreiken van de werkelijkheid als een groot wonder is belangrijker dan het verkondigen van het mysterie. De zin voor verwondering wordt gewekt door het waarnemen van schoonheid in al haar vormen.” (Edith Cardoen)

In Plastische opvoeding kan een goed klimaat geschapen worden om dieper in te gaan op de zingeving van het bestaan.

Jongeren worden geconfronteerd met de natuur en de cultuur, als inspiratiebron voor beeldende opdrachten. Het observeren van de natuur brengt inzicht in haar groeikracht, haar structuur en ordening. Ze leidt tot verwondering en bewondering en tot een zuivere esthetische beleving. Dit helpt de jongeren een eerste stap te zetten bij het ontdekken van het transcendente.

Tijdens de kunstbeschouwing zien we hoe kunstenaars hun wereld verbeeld hebben en op zoek waren naar het unieke, naar het schone, naar de zingeving van hun bestaan.

Door de beeldende communicatie, zij het beschouwend of vormgevend, gaan jongeren waarden ontdekken en zelf beleven. Elke ontmoeting met beelden is een ervaring waaruit ze kunnen groeien. Hoe intenser deze is, hoe groter de kans op een verrijkende ervaring.

Een belangrijke voorwaarde is betrokkenheid en het engagement van de leerling.

Door de beeldende expressie treden ook zij met zichzelf in dialoog. Ze uiten hun ervaringen, gevoelens, ideeën en emoties tegenover een aangeboden onderwerp op een eerlijke en authentieke wijze. Zo proberen ze binnen te dringen in zichzelf. Volgens Sint-Augustinus (4de - 5de eeuw) is dit inwendig beleven of binnendringen in onszelf een aspect van de omgang met God.

In een beeldend werk tonen ze aan de anderen wie ze zijn, wat hen bezighoudt, in een eerlijke open houding tegenover de mens, de natuur, de wereld om hen heen. Zo ervaren ze het unieke van ieder mens.

Tijdens het creatief proces wordt het werkstuk dat groeit onder de handen van de leerlingen voortdurend geëvalueerd, naar vorm en inhoud. Er worden waarden toegevoegd en nieuwe waarden ontdekt: het waarachtige, het goede, het schone. Dit zinvol gebeuren schept zelfvertrouwen en vormt verantwoordelijkheidszin. Het vanzelfsprekende maakt plaats voor verwondering en bewondering, die ons doen doordringen tot het wezen der dingen. Dit is een toestand van hoogste creativiteit, waar waarden van de hoogste orde gelden. Dit is echt leven, waarin het ware geluk wordt ervaren, want het is deelnemen aan de schepping.

1 Beginsituatie

1.1 Leerlingenprofiel

In de derde graad TSO vormen de leerlingen een heterogene groep wat hun leercapaciteiten, hun belangstelling en hun mogelijkheden betreft. Ook op cultureel en sociaal vlak verschillen ze erg van elkaar.

Al naargelang van hun capaciteiten en interesses maken zij hun definitieve keuze in de derde graad. Enerzijds zijn er leerlingen die vanuit hun positieve ervaring bewust kiezen voor de verderzetting van de studierichting.

Anderzijds zijn er die er door omstandigheden in belanden. Vandaar dat interesse, leergierigheid en motivatie sterk kunnen variëren.

De heterogeniteit wordt versterkt door de instroom van nieuwe leerlingen uit diverse scholen of het samenzetten van leerlingen uit verschillende studierichtingen.

Een brede interesse en leergierigheid naar achtergrondinformatie is bij bepaalde leerlingen sterker aanwezig dan bij anderen.

In de derde graad ontstaat er bij de leerlingen een groeiend bewustzijn van de eigen zelfstandigheid. Deze jongeren worden gekenmerkt door een indringend en fundamenteel ondervragen van zichzelf en hun omgeving. De leerlingen verwerven geleidelijk een grotere maturiteit.

De meerderheid van de leerlingen is gemotiveerd en is daarbij heel gevoelig voor de erkenning van hun bekwaamheid. Via de stages en praktijkervaringen krijgen sommigen een duidelijker zicht op een verdere loopbaan.

De leerlingen van de derde graad zijn niet zomaar anonieme leerlingen, maar worden graag als individuen aangesproken.

Om tot echte communicatie te komen in het leerproces is een klimaat van vertrouwen van essentieel belang.

1.2 Beeldende beginsituatie

De beeldende beginsituatie van de leerlingen kan zeer verschillend zijn, gezien zij uit verschillende studierichtingen van de tweede graad kunnen komen. De ontwikkeling van hun creatief denken en handelen zal hoofdzakelijk afhankelijk zijn van de genoten beeldende vorming in de vorige studierichting. Dit kan gaan van een minimum aan beeldende creativiteitsontwikkeling tot een meer persoonlijke beeldtaal. Hierin worden ze vaak sterk beïnvloed door de nieuwe media. Dit houdt het gevaar in dat hun beeldend werk blijft steken in clichés en weinig inspirerende vormgeving. Het zoeken naar authenticiteit wordt hierdoor bemoeilijkt.

2 Algemene doelstellingen

De leerlingen...

- nemen een eerlijke open houding aan tegenover de mens, de wereld rondom hen, de natuur en de wereld van de beeldtaal;
- zijn zich bewust van en staan kritisch tegenover het groot aantal beelden dat op hen afkomt;
- ontwikkelen, door de confrontatie met de beeldende kunst uit verschillende culturen en perioden, een waaroordeel over kunstwerken;
- leren de authenticiteit van een creatie zien, waarderen en genieten;
- nemen een creatieve houding aan en groeien naar probleemoplossend denken;
- uiten hun gevoelens, ervaringen, ideeën en emoties op een eerlijke en authentieke wijze;
- begrijpen de ondersteuning van PO in hun studierichting;
- gebruiken het plastisch verworvene in een vormgeving eigen aan de studierichting en beseffen de commerciële waarde van de beelden bij hun presentaties;
- ontwikkelen een gevoel voor schoonheid;
- winnen aan zelfvertrouwen en respecteren ieders eigenheid;
- vinden plezier en voldoening in het beeldend vermogen en genieten van de creaties van anderen.

3 Algemene pedagogisch-didactische wenken en didactische middelen

De leerlingen van de derde graad TSO groeien naar zelfstandigheid, naar een geloof in eigen kunnen en naar een evenwichtige persoonlijkheid. De lessen Plastische opvoeding met hun specifiek karakter en vooral hun individuele begeleiding bieden alle kansen hiertoe.

De algemene doelstellingen zijn een basispakket van doelstellingen, die steeds terugkomen. Het is de bedoeling deze verder uit te diepen en er in functie van de studierichting leerinhouden aan te koppelen.

Om tot de kunstbeleving te komen is de confrontatie met de echte kunst noodzakelijk. Daarom zullen we mogelijkheden creëren om tentoonstellingen te bezichtigen of naar musea te gaan.

Plastische opvoeding zal aanvullend aansluiten bij de typische vakken van de studierichting. Zo bieden zich tal van mogelijkheden aan tot vakoverschrijdende samenwerking. Dit betekent regelmatig overleg met de collega's van andere vakken. Er kunnen afspraken gemaakt worden in verband met thema's en opdrachten en dit vindt zijn neerslag in de jaarplannen. Deze aanpak kan een voorbereiding zijn op de geïntegreerde proef, waar zoveel mogelijk vakken in een werkstuk of opdracht worden geïntegreerd.

In de begeleiding van het vak en de opvoeding, zal de leerkracht de jongeren motiveren en ondersteunen.

Hij/zij streeft ernaar zo goed mogelijk het profiel van de gekozen richting te vatten en te begrijpen.

Hij/zij zoekt op wat de leerlingen in deze studierichting bezighoudt. Hij/zij zal hieraan inhouden koppelen.

Daarnaast zal hij/zij een zekere gevoeligheid moeten ontwikkelen voor de interesses van de jongeren met hun eigen leefwereld en cultuur. Dit zal ook de leermotivatie vergroten.

De vreugde die de leerlingen beleven bij het vormgeven van hun ideeën en de presentatie van de werkstukken, maakt van hen gelukkige mensen, die geloven in zichzelf en de anderen.

4 Leerplandoelstellingen en leerinhouden

De leerplandoelstellingen en de leerinhouden worden opgesplitst in drie groepen: waarnemen, vormgeven en attitudes. Deze leerplandoelstellingen vormen de basis en worden bij een eventueel complementair aanbod verder uitgediept. Een aantal leerplandoelstellingen, die op het dynamisch-affectieve domein liggen, zijn streefdoelen. Deze zullen niet bij alle leerlingen op hetzelfde niveau bereikt worden.

Achter de leerplandoelstellingen wordt met een afkorting en een nummer tussen haakjes verwezen naar de vakoverschrijdende eindtermen die in aanmerking komen. Achteraan het leerplan wordt de inventaris opgenomen van de vakoverschrijdende eindtermen die in PO aan bod kunnen komen.

4.1 Waarneming

LEERPLANDOELSTELLINGEN

LEERINHOUDEN

De leerlingen

1	nemen aandachtig het aangeboden onderwerp waar (MUZI 1)	–	elementen uit de natuur en de cultuur
		–	via verschillende zintuigen
2	beseffen dat de waarneming de basis vormt voor de toegepaste vormgeving uit de studierichting (MUZI 1,2)	–	observatie van diverse autonome en toegepaste kunsten onder andere, toegepaste vormgeving, beeldende kunsten, media, dans ...
3	ontdekken het authentieke en onderscheiden het van het stereotiepe (MUZI 1)	–	de omgeving
		–	eigen beeldend werk
		–	kunstbeelden
		–	kunst en kitsch
		–	moderne media
4	observeren de specifieke vormgeving eigen aan de studierichting (MUZI 1), (LELE 3,4)	–	observatieoefeningen
		–	toegepaste kunsten
		–	presentaties en decoraties
		–	grafische vormgeving
5	beseffen dat beelden kunnen manipuleren door hun boodschap en zeggingskracht	–	kunstbeschouwing
		–	kleurwerking
		–	mediabeelden
		–	producten eigen aan de studierichting

4.2 Vormgeving

LEERPLANDOELSTELLINGEN

LEERINHOUDEN

De leerlingen

6	kunnen de aangeboden vormen schetsen	–	schetsen naar waarneming in allerhande technieken
7	leggen ideeën vast door middel van schetsen en voorontwerpen (MUZI 3)	–	schetsen, collages, maquettes, en andere
8	ontwikkelen creatieve ideeën vanuit de behoeften van stages en doelgroep (MUZI 2,3)	–	brainstorming, planning
		–	doelgroep, behoeften

9	hanteren een authentieke beeldtaal vertrekkend vanuit het waarnemen (MUZI 3)	– creaties: twee- en driedimensionale
10	verwerken beeldaspecten in functie van de opdracht tot een harmonisch geheel (MUZI 3)	– punt, lijn, vlak, volume – compositie – kleurtonen en kleurtinten, vormen van kleurmengen – kleur- en vormcontrasten – expressievormen en suggestieve vormen – statische en dynamische vormen – structuur en textuur – licht en schaduw – ritme en beweging
11	herleiden het karakteristieke van het waargenomen object tot de essentie en verwerken dit tot een decoratief geheel	– stilering, abstrahering, decorering
12	kiezen techniek en materiaal in functie van de vormgeving en kiezen het juiste gereedschap in functie van het materiaal	– potloden, pennen, kleurpotloden, aquarelverf, plakkaatverf, pastels, inkt, markers en andere – materialen voor ruimtelijke vormgeving: papier, karton, plastic, rubber, metaal, klei, organische en andere materialen
13	brengen tekst en beeld harmonieus samen en ontwikkelen een persoonlijke presentatiestijl	– typografie: ICT en manuele vormgeving van teksten – lay-out van aankondiging, uitnodiging en andere – huisstijl, logo, verpakking en andere
14	verzamelen informatie en documentatie (LELE 3)	– documentatiebundel in functie van de opdracht – natuur- en cultuurbeelden – ondersteuning bij de GP
15	presenteren hun creaties en die van anderen op aantrekkelijke wijze (MUZI 4)	– passe-partout – tentoonstellingen – ondersteuning bij de GP
16	beseffen de commerciële waarde van de beelden bij hun presentaties	– etalages – tentoonstellingen – ondersteuning bij de GP

4.3 Attitudes

De leerlingen

LEERPLANDOELSTELLINGEN

LEERINHouden

18	gebruiken de juiste vakterminologie	– tijdens het creatief proces
		– begrippen van kleurenleer en vormaspecten
		– compositieregels
		– materiaalsoorten
19	spreken appreciaties uit over allerhande beeldende uitingen (SOVA 4)	– kunst, film, reclame, design en andere
20	nemen een kritische houding aan tegenover het eigen werk en dat van anderen (SOVA 4)	– tijdens de beeld- of kunstbeschouwing
		– tijdens het creatief proces
		– tijdens evaluaties en bij presentaties
21	aanvaarden de reacties van anderen op het eigen werk (SOVA 4)	– tijdens de evaluatie, bij groepsgeprek
22	tonen hun solidariteit via groepswork om de eigen inbreng af te stemmen op de kwaliteit van het geheel (SOVA 4,5,6,8)	– via groepswork, gezamenlijke presentaties
23	leren het anders zijn accepteren, respecteren en waarderen (SOVA 4) (GEED 10)	– tijdens het creatief proces
24	worden weerbaarder tegenover mediabeelden (LELE 4) (SOVA 4)	– bij bespreking van affiches, reclamespots
		– video, soaps, internet
25	gebruiken informatiebronnen ter voorbereiding van beeldende opdrachten (LELE 3)	– kunstenaar, presentatie, modebeeld van vak-lectuur, het internet
26	streven de perfectie na in opdrachten waar dit nodig is	– afgewerkte producten en presentaties
27	voeren zelfstandig en volgens planning en overleg met anderen beeldende opdrachten uit (SOVA 10) (LELE 10, 11)	– groepswork
		– werkritme, stressbestendigheid en andere
		– werkfiches
		– logboek
		– uitvoering van de GP

5 Pedagogisch-didactische wenken

Dit leerplan is een graadleerplan, waarin de leerplandoelstellingen over de graad heen verspreid worden. Bij de jaarplanning zullen we niet alleen rekening moeten houden met het aantal aangeboden lessen, maar ook met het niveau van de leerlingen bij de aanvang van het jaar. Dit zal tevens bepalend zijn voor de rangschikking van de doelstellingen en de vertaling in leerinhouden of concreet in lesopdrachten. In het jaarplan zorgen we voor een stijgende moeilijkheidsgraad binnen de vakinhouden.

5.1 De vakgroepwerking

Regelmatig overleg tussen de vakcollega's van de eigen school of van de scholengemeenschap betekent permanente herbronning en vernieuwing van vakvisie en werkwijze en kan alleen maar bijdragen tot de kwaliteit van het vak.

Het overleg geeft de nodige stimulans om de leerinhouden te actualiseren en te vertalen in lesopdrachten die ruimte laten voor een dynamische en creatieve aanpak.

Binnen de school betekent samenwerking vaak gedeeld werk. Denken we aan de invulling van de jaarplannen, waar horizontaal en verticaal samengewerkt wordt, aan concrete afspraken in verband met de inrichting en uitrusting van het vaklokaal, aan de aankoop van tekenmateriaal, aan de presentatie van het leerlingenwerk in het schoolgebouw en andere.

Vakgroepwerking is eveneens noodzakelijk om gezamenlijke afspraken te maken in functie van projectwerking, buitenschoolse activiteiten, het bezoek aan een tentoonstelling of bij een kunstenaar. De integratie van nieuwigheden in het onderwijs zoals de vakoverschrijdende eindtermen of de integratie van ICT kunnen een punt op de agenda zijn van de vakvergadering.

5.2 Werkgehelen

Om met de beeldende activiteiten een zo ruim mogelijk geheel aan doelstellingen te realiseren, op gebied van waarnemen, vormgeven en attitudes opteren we voor een bundeling van opdrachten in werkgehelen.

Het gegeven, bijvoorbeeld een thema, staat centraal. Vanuit verschillende opdrachten wordt er rond dit thema gewerkt.

Een bundeling van opdrachten geeft de leerling een beter zicht op het thema, vermits het uitgediept wordt in de verschillende deelaspecten, gaande van observatieoefeningen, het verzamelen van documentatie en informatie tot de verschillende twee- en driedimensionale beeldende opdrachten. We zorgen voor voldoende variaties in de deelaspecten.

Willen we op de interesse van de leerlingen kunnen rekenen, dan zijn inleving en betrokkenheid nodig. Het aangeboden moet zoveel mogelijk in functie staan van de studierichting. Het is vanzelfsprekend dat een voortdurend overleg met de praktijkleraren wenselijk is, zeker in een zesde jaar waar de GP een verplicht gegeven is.

De aangereikte werkgehelen die nu volgen willen slechts de methode illustreren. Ze zijn uitnodigend bedoeld, geenszins dwingend. Het is aan de leraar om bij het bedenken van opdrachten ook hier zijn creativiteit en inventiviteit aan te wenden ter aanvulling of vervanging van de opgesomde voorbeelden.

Inspiratie kan tevens geput worden bij andere werkgehelen.

De keuze uit de opdrachten zal mede bepaald worden door het aangeboden aantal lessen.

6 Werkgehlen: Schoonheidsverzorging

6.2 Thema: Het portret

6.1.1 *Waarnemingsstudie van het portret in vooraanzicht (leerling uit de klas of zelfportret)*

- Vormgeving: - karakteristieke weergave in lijnvorm
- aandacht voor de vorm van de zintuigen en de onderlinge verhoudingen
- Techniek: - potlood, pen, stift, penseel
- Kunstbesch.: - David Hockney, Pablo Picasso, Henri Matisse

6.1.2 *Stilering van portret*

- Vormgeving: - stilering door de essentie weer te geven van het karakteristieke van het portret
- in gevoelige lijnweergave
- Techniek: - pen, stift, penseel
- Kunstbesch.: - P. Picasso, H. Matisse, en andere

6.1.3 *Make-up: huidige tendens en fantasie*

- Vormgeving: - ontwerp actuele make-up op gestileerd portret
- inleving in het eigene van de persoon (type)
- creëren van kleurharmonie rekening houdend met het seizoen
- ontwerp fantasie make-up voor een gelegenheid op gestileerd portret
- ontwerp fantasie make-up vertrekkend vanuit een sfeer: kleding, materie ...
- toepassing van kleurnuances
- eenheid in de vormgeving en het kleurgebruik
- Techniek: - aquarelverf, plakkaatverf, make-upproducten, grimeverf
- Beeldbesch.: - vaktijdschriften

6.1.4 *Kindergrime*

- Vormgeving: - ontwerp originele kindergrime gebaseerd op dier, clown, sprookjesfiguur
- klein attribuut: bloemetje, ruimtelijk kraagje, kroontje, hoofddekseel en andere
- aantrekkelijk kleurgebruik
- Techniek: - plakkaatverf, grimeverf
- Beeldbesch.: - sprookjesboeken, boeken over dieren, over het circus en andere

6.2 Thema: publiciteit

6.2.1 Ontwerp logo voor een schoonheidsinstituut

- Vormgeving: - studie van bestaande soorten logo's
- ontwerp van origineel en karakteristiek logo
- constructieve opbouw
- nette weergave groot formaat
- Techniek: - plakkaatverf
- Beeldbesch.: - Logoworld van Paul Ibou

6.2.2 Toepassing logo op dragers

- Vormgeving: - verkleind logo op drager plaatsen bv naamkaartje, briefpapier, draagtas
- verzorgde lay-out
- Techniek: - plakkaatverf, markers, gebruik van PC (CorelDRAW)
- Beeldbesch.: - boeken over grafische vormgeving

6.2.3 Ontwerp inpakpapier

- Vormgeving: - ritmische compositie opbouwen met logo
- beperkt kleurgebruik
- Techniek: - plakkaatverf, stiften, gebruik van de PC
- Beeldbesch.: - voorbeelden uit de realiteit

6.2.4 Ontwerp affiche of aankondiging voor actie of promotie

- Vormgeving: - originaliteit in beeld en tekst
- originele slogan en blikvangend beeld
- verzorgde lay-out
- Techniek: - manueel ontwerp uitvoeren met de PC via scanning
- Beeldbesch.: - grafische vormgevingsaffiches

6.3 Thema schoonheidsinstituut

6.3.1 Ontwerp box voor make-uppenselen, watten, papieren servetten, en andere

- Vormgeving: - originele en functionele vormgeving
- beheersing van het gekozen materiaal
- Techniek: - karton, hout, metaal en andere
- Beeldbesch.: - package design in Japan

6.2.3 *Ontwerp parfumflacon*

- Vormgeving: - originele vormgeving gebaseerd op meetkundige figuren
 - constructieve opbouw via ontmanteling
 - tekst, lay-out in harmonie met de vormgeving
- Techniek: - karton, plastic, en andere
- Beeldbesch.: - origineel vormgegeven voorbeelden

6.3.3 *Ontwerp display voor schoonheidsproducten*

- Vormgeving: - constructieve opbouw voor de presentatie van schoonheidsproducten
 - functioneel en blikvangend karakter
 - aantrekkelijke compositie met de artikelen (eventueel ontwerp flacon)
- Techniek: - karton
- Beeldbesch.: - tijdschriften over etaleren

7 *Werkgehlen: Brood en banket*

7.1 *Thema: Vorstelijke personages*

7.1.1 *Waarnemingsstudie van vorstelijke hoofden*

- Vormgeving: - via documentatie (schilderkunst) studie van portret van mythologische figuur, historische figuur of eigentijds idool
 - aandacht voor de karakteristieke weergave van het portret
- Techniek: - plakkaatverf, kleurpotloden en andere
- Kunstbesch.: - historische schilderkunst, en andere
- Beeldbesch.: - foto's van idolen en andere

7.1.2 *Stilering van portret (of ganse figuur) in lijnvorm*

- Vormgeving: - verwerken van het portret (of figuur) naar een lineaire vereenvoudigde vorm (bv in functie van chocolaterie of suikerij)
 - de karakteristieke vorm in de lijn vatten
- Techniek: - redispen, stiften en andere
- Beeldbesch.: - kaartspel, schaakspel, historische vlaggen, en andere
- Kunstbesch.: - A. Warhol en andere

7.1.3 *Stilering van hoofd of figuur in vlakvorm*

- Vormgeving: - stilering van hoofd of figuur in vlakvormen (bv in functie van suikerij of chocolaterie)
 - symmetrische – asymmetrische vlakverdeling binnen een geometrische vorm eventueel aangevuld met tekst
 - toepassing op zegel of munt (bv in functie van een thema taart)

- Techniek: - collage
- transparante monochromie, plakkaatverf, kleurpotloden
Kunstbesch.: - Egyptische kunst, iconen, hedendaagse grafisch vormgeving (bv Paul Ibou)

7.1.4 Ruimtelijke Vorst

- Vormgeving: - in reliëf of driedimensionale uitvoering van hoofd
- in functie van bv een originele blikvanger voor de etalage
Techniek: - papier, karton, vindmaterialen en andere
- dodedeeg (bv roggedeeg, zoutdeeg)
Kunstbesch.: - Afrikaanse kunst, Picasso en andere

7.2 Brood en koekenlijst

7.2.1 Toepassing op lettertekenen – kalligrafie

- Vormgeving: - schrijven van benamingen van brood, gebaksoorten en andere
Techniek: - kalligrafie, pen, stift
Kunstbesch.: - Chinees schrift, Alechinsky en andere

7.2.2 Waarnemingsstudie van product (taart, pralines, petitfour)

- Vormgeving: - studie van de karakteristieke vorm, kleur, structuur, plasticiteit...
- illustratie bij de koekenlijst
Techniek: - plakkaatverf
Kunstbesch.: - Pop-Art kunstenaars: C. Oldenburg, A. Warhol en andere
- Fotografisch realisme
- vaklectuur

7.2.3 Compositie met beeld en tekst

- Vormgeving: - functionele en originele lay-out
- bv in functie van de GP, documentatieschrift
Techniek: - pen, stiften, plakkaatverf, kleurpotloden, ICT
Beeldsbesch.: - boeken over grafische vormgeving
- vaklectuur

7.2.4 Persoonlijke huisstijl

- Vormgeving: - ontwerp van een logo
- combinatie van letters, namen en gestileerde vormen
- opbouwen in geometrische vorm
- het logo plaatsen op drager, zoals: verpakking, strooiblad, lichtreclame, etalage en andere
- ontwerpen van de totale huisstijl voor de bakkerij
Techniek: - potlood, stift, plakkaatverf, ICT en andere
Beeldsbesch.: - Grafische vormgeving (bv Paul Ibou)
- voorbeelden van bestaande huisstijlen

7.3 Hulde aan het ornament

7.3.1 Compositie met geometrische vormen

- Vormgeving: - evenwichtige compositie opbouwen met vierkant, driehoek en cirkel
- lijnvorm en vlakvorm
- Techniek: - collage, plakkaatverf, inkten en andere
- Kunstbesch.: - Mondriaan, Matisse, Miro, Etnische kunst (textiel) en andere

7.3.2 Compositie met organische vormen

- Vormgeving: - compositie vertrekkend van de spiraal
- patronen ontdekken in de natuur en ritmisch herhalen
- Techniek: - potloden, stiften, pennen, penselen
- Kunstbesch.: - K. Blossfeld, Jugendstil, en andere

7.3.3 Ruimtelijke vormgeving

- Vormgeving: - ontwerp fantasiegebak, bv uit te voeren in pastillage, chocolade, marsepein
- reliëf met brooddeeg als decoratief element voor de gebruikersruimte
- taartenstaander en andere
- Techniek: - klei, brooddeeg, karton, vindmaterialen en andere
- Kunstbesch.: - A. Gaudi (La Pedrera), Gotische of Arabische architectuur, B. Sipek en andere

8 Werkgehlen: Slagerij en vleeswaren

8.1 Thema: Dieren

8.1.1 Waarneming van dier (fazant, patrijs, duif, konijn, rund...)

- Vormgeving: - studie naar de natuur (opgezette dieren) of naar fotomateriaal van de vorm, de kleur, de structuur en de plasticiteit
- Techniek: - op groot formaat met pastelkrijt, houtskool of aquarelverf
- Kunstbesch.: - stillevens uit de barokschilderkunst, Dürer...

8.1.2 Stilering van dier

- Vormgeving: - afleiden van de waarnemingsoefening en uitzuiveren van de vorm
- de textuur van de waarneming herleiden tot patroon (bv bij patrijs)
- deze stilering kan later gebruikt worden in de huisstijl of voor publicitaire doeleinden
- stilering in lijnvorm weergeven
- Techniek: - pennen, stiften, penselen
- Kunstbesch.: - Egyptische kunst, Picasso, Escher...
- hedendaagse grafische vormgeving

8.1.3 *Ontwerp logo voor de Slagerij*

- Vormgeving: - eenvoudig, constructief letterlogo met verwerking stilering dier
 - presenteren op verschillende dragers: decoratief paneel, op verpakking ...
- Techniek: - plakkaatverf, stiften, piepschuim (voor ruimtelijke realisaties), ICT
- Beeldbesch.: - grafische vormgeving (Paul Ibou)
 - voorbeelden bestaande huisstijlen

8.1.4 *Compositie met soorten pluimen*

- Vormgeving: - waarneming van de veren
 - detailvergroting
 - ritmische compositie met detail voor bv inpakpapier
- Techniek: - plakkaatverf, sjabloon
- Kunstbesch.: - Matisse, Arabische kunst
 - grafische toepassingen

8.1.5 *Ruimtelijk dier*

- Vormgeving: - via de waarneming of naar fantasie ruimtelijk vormgeven (groot formaat)
 - te gebruiken in de slagerij als blikvanger
- Techniek: - kippengaas en papier-maché
 - vindmaterialen in hout, metaal, plastic...
 - plakkaatverf, vernis
- Kunstbesch.: - etnische kunst, Picasso en andere

8.2 *Thema: Seizoenen*

8.2.1 *Waarneming van natuurelementen uit de seizoenen*

- Vormgeving: - schetsen naar vorm, kleur, textuur, plasticiteit
- Techniek: - pastel- of oliekrijt, aquarelverf
- Kunstbesch.: - Cézanne, Ensor, Rik Wouters, en andere

8.2.2 *Ruimtelijke compositie met echte voorwerpen (herfst: paddestoelen, pompoenen, zomer: strandartikelen)*

- Vormgeving: - harmonische compositie opbouwen met eventuele verwerking van de
- Techniek: - schetsen als decoratie bij een buffet
 - compositieregels toepassen
 - kleurharmonie
- Beeldbesch.: - vaklectuur over presentaties en etalages

8.2.3 Ruimtelijke vormgeving van seizoensgebonden voorwerpen

- Vormgeving: - via de waarneming ruimtelijke opbouw van een voorwerp
- te gebruiken in de etalage of bij buffetten als blikvanger
- Techniek: - kippengaas, papier-maché
- plakkaatverf, vernis
- Kunsbesch.: - Pop-Art en andere

8.3 Thema: Feesten en buffetten

8.3.1 Compositie met lijn, vlak en kleur

- Vormgeving: - compositie met lijn, vlak en kleur binnen een geometrische vorm
- aandacht voor ritme, textuur en kleur
- Techniek: - collage, plakkaatverf, kleurpotloden
- Beeldbesch.: - de Stijl, etnische kunst
- vaklectuur

8.3.2 Ruimtelijke compositie

- Vormgeving: - ruimtelijke compositie met reeds gemaakte blikvanger en geometrische volumes
- aandacht voor de harmonie van vorm en kleur
- aandacht voor visuele aantrekkelijkheid
- Techniek: - assembleren en etaleren
- Beeldbesch.: - vaklectuur etalage

Leerplannen van het VVKSO zijn het werk van leerplancommissies, waarin begeleiders, leraren en eventueel externe deskundigen samenwerken.

Op het voorliggende leerplan kan u als leraar ook reageren en uw opmerkingen, zowel positief als negatief, aan de leerplancommissie meedelen via e-mail (leerplannen@vvkso.vsko.be) of per brief (Dienst Leerplannen VVKSO, Guimardstraat 1, 1040 Brussel).

Vergeet niet te vermelden over welk leerplan u schrijft: vak, studierichting, graad, licapnummer.

Langs dezelfde weg kan u zich ook aanmelden om lid te worden van een leerplancommissie.

In beide gevallen zal de Dienst Leerplannen zo snel mogelijk op uw schrijven reageren.

9 De evaluatie

Bij de evaluatie spreken wij een waardeoordeel uit over het resultaat van het onderwijs leerproces. Voor plastische opvoeding kan dit een eindproduct zijn van een vormgevende opdracht, maar tevens het niet-tastbare resultaat bij de leerlingen op het vlak van de persoonsvorming. Leerkracht en leerlingen zijn beiden voortdurend bij dit beoordelingsproces betrokken. De leraar zal zich doorlopend moeten bezinnen over de kwaliteit van het pedagogisch, didactisch en creatief handelen.

Evaluaties gebeuren in functie van doelstellingen. Deze zijn bij de productevaluatie duidelijk omschrijfbaar. Wij denken aan: authentiek werken, expressie van een beleving, omgaan met beeldaspecten, persoonlijke techniekbeheersing en andere/

De leer- en groeieffecten, zoals inzet, zichzelf ontdekken, betrokkenheid bij de opdracht, doorzettingsvermogen, kritische zin, zelfstandigheid, verantwoordelijkheid, samenwerking en andere behoren tot de procesevaluatie. In de vakgroep en in overleg met de directie kunnen evaluatiecriteria opgesteld worden.

Om de leerling zicht te geven op zijn eigen handelen gedurende de verschillende werkfasen binnen de opdracht kan het nuttig zijn te werken met een werkfiche, een evaluatiestappendocument of een logboek. Hiermee kan de leerling zijn eigen werkwijze beoordelen. Deze gegevens kunnen door de leerkracht bij de beoordeling van de attitudes verwerkt worden. Samen met de productevaluatie krijgen we een correcter beeld van het totale leerproces.

De evaluatie dient om de leerlingen te confronteren met zichzelf en met de wijze waarop zij een plastisch probleem oplossen. Het is ook een aanmoediging om het beste in zichzelf te ontdekken en te geven.

De leraar zal tijdens het evaluatieproces inspireren, leiding geven zonder te dwingen. Het zal een permanente evaluatie zijn, omdat het realiseren van de doelstellingen afhankelijk zal zijn van de kwaliteit van het proces. Het mag geen beoordeling worden door middel van toetsen of proeven.

Wij zullen voldoende tijd besteden aan klassikale evaluaties. Deze bieden optimale kansen tot sociale vaardigheden, het verwoorden van eigen standpunten en het gebruik van de vakterminologie.

10 Minimale materiële vereisten

Om de diverse inhouden te kunnen realiseren moet er voldoende aandacht besteed worden aan het vaklokaal en de accommodatie. Een apart lokaal is dan ook een noodzaak. Door een efficiënt gebruik van het lokaal kunnen tijd en moeite gespaard worden. Het beheer en de zorg van dit lokaal maakt deel uit van de onderwijsopdracht van de leerkracht. Hij of zij kan er een eigen sfeer creëren door het werk van leerlingen, reproducties, documentatie en inspiratiebronnen uit te hangen. Het werkt bevorderlijk dat de leerlingen met eigen en andermans werk geconfronteerd worden.

Het lokaal dient vooral ruim te zijn en grote werktafels te bevatten. Deze laatste zijn liefst voorzien van een afwasbaar en krasvrij werkblad. Onmisbaar is tenminste één speelbak met stromend water.

Een goede verlichting is onontbeerlijk. Daarnaast zijn enkele losse spots handig bij waarnemingstekenen. Het zou handig zijn indien het lokaal verduisterd kan worden voor het tonen van dia's en videofilms.

Om de leraar toe te laten zelf optimaal gebruik te maken van de beeldtaal tijdens de les is een ruim bord een must. Een bijhorende witte zijde geeft niet alleen de mogelijkheid te projecteren maar men kan er ook duidelijker illustratiemateriaal tegen presenteren.

Andere presentatiewanden zijn noodzakelijk om het tweedimensionale beeldend werk van de leerlingen en allerhande inspiratiemateriaal tegen te bevestigen. Er kan verder een beroep gedaan worden op de vele mogelijkheden die een school biedt om het leerlingenwerk te presenteren.

Open rekken zijn handig om ruimtelijk werk op te plaatsen.

Daar de leerlingen werken met veel verschillende materialen en gereedschappen is het noodzakelijk om over voldoende opbergruimte te beschikken liefst met een afsluitbaar gedeelte voor het materiaal van de leraar en de school. Hierbij is het belangrijk dat de leraar voldoende aandacht besteedt aan de organisatie en aan de zorg voor het materiaal.

Het klassieke individuele materiaal van de leerlingen voor beeldende opdrachten zoals potloden en kleurpotloden, verf en penselen, pen en stiften hoort als gemeenschappelijk schoolmateriaal aangevuld te worden met onder andere houtskool, zachte en oliepastels, aquarelverf, tekenpapier van allerhande formaten en kleuren.

Een klasbibliotheek met vaklektuur, tijdschriften, boeken en documentatiemappen werkt ondersteunend en moet door de leerlingen gemakkelijk te bezoeken zijn.

Een diaprojector, tv, video en computer zijn eveneens wenselijk in het lokaal of in de directe omgeving ter beschikking.

11 Bibliografie

Kunstbeschouwing als inspiratiebron

Blossfeld Karl, Art forms in the plant world, 120 full-page photographs, Dover publications New York
ISBN: 0- 486-24990-5

Blossfeld Karl, Photographs, Taschen, ISBN: 3- 8228-9319-6

Delaunay Sonia , Art into Fashion, George Braziller New York 1986. ISBN: 0-8076-11-66-2

Laing John en Wire David, Encyclopedie van tekens en symbolen, Atrium

Morris William, William Morris by himself, Designs and writings, Edited by Gillian Naylor, Macdonald & Co 1988
ISBN: 0- 356-15320-7

Moore Henry, Animals, Bernard Jacobson Gallery/ aurum Press ISBN: 0906053420

Bijzondere didactiek en methodiek

Bartlett Jennifer, In the garden (allerhande teken en schildertechnieken) ISBN: 0-8109-0709-7

Beckman Ben, De jacht, Atrium

Bergen H., Etaleren stap voor stap (Reeks), Den Gulden Engel, Antwerpen, ISBN: 90-5035-393-2

Benshop S./ Brink P., Sieraden, Elmar Creatief

Capon D., Het koekje, Lannoo, Tielt 1999

De Naeyer Marleen, Sierlijk schotels schikken, Lannoo, Tielt, 1999.

Deschacht H en Wagnein G., Brood- en kleingebak, Lannoo, Tielt, 1999

Evens Inge, Het complete papierboek, Canteleer, 1991

Gabriël J.-P., Wittamer, Lannoo, Tielt

Gerritse A., Het fenomeen kleur, Canteleer, De Bilt, 1978, ISBN:90 213 0055 9

Gerritsen F., Evolutie van de kleurenleer, Canteleer, de Bilt

Faith Shannon, Veelzijdig papier verwerken en decoreren, Gaade

Ibou Paul, Logo World, ISBN: 90 71614-11-4

Laing John en Wire David, Encyclopedie van tekens en symbolen, Atrium, ISBN: 90 6113 572 9

Pedersen B. Martin, Graphis Poster, (jaarlijkse uitgave), Graphis Press, Corp Zürich

Proot I., Marsepein, Lannoo, Tielt, 2001

Itten J., Kunst en kleur, Canteleer, De Bilt, 1973

Van der Aa Wim 33 Burgers uitgeverij MIM, Lakborslei Deurne

Tijdschrift: Food en Meat De slager, Witdouck Wieke

Radice Judi, Shopping Bag Design 2 Creative Promotional Graphics, PBC International, New York , 1986 ISBN: 0- 86636-143 X

Schasfoort Ben, Tekenen en didactiek Wolters-Noordhoff, Groningen, 1999 ISBN: 90/01/77321/5

Schasfoort Ben, Uitgangspunten voor didactiek en beeldbeschouwen, ISBN: 1091786593

Smeets R., Ornament, symbool en teken, Tächen Verlag, Keulen

Turner Ralph, Jewelry, Thames and Hudson

Uchida Shigeru, Package design in Japan, Benedikt Taschen, 1989 ISBN 3-8228-0393-6

Zomer & Keuning, Kleur Boeken B.V. Ede ISBN: 90/210/3930/3

CD-ROM

Richmont Fachbuch, Swiss Art in Chocolate (Reeks)_Luzern

Kijk op Kunst, ISBN: 90 5432-294.2

Het mooiste museum van de wereld, ISBN: 90-209-3883-5

Escher Interactief, ISBN: 90 229 4264 3

12 Vakoverschrijdende eindtermen

Uit de vakoverschrijdende eindtermen voor de derde graad werd een keuze gemaakt die in de PO lessen aan bod kunnen komen. Deze kunnen aangevuld worden rekening houdend met de eigen schoolcultuur.

Realisatiemogelijkheden in Plastische opvoeding

Leren leren (LELE)

- **3** De leerlingen kunnen diverse informatiebronnen en – kanalen kritisch selecteren en raadplegen met het oog op te bereiken doelen.
Opzoeken van informatie ter voorbereiding van de creatie in functie van het onderwerp, beeldaspecten en de techniek (in functie van de Geïntegreerde proef).
- **4** De leerlingen kunnen zelfstandig informatie kritisch analyseren en synthetiseren.
Verwerken van de opgezochte informatie in persoonlijke opdrachten (bv GP)
- **7** De leerlingen kunnen op basis van hypothesen en verwachtingen mogelijke oplossingswijzen realistisch inschatten en uitvoeren.

Tijdens het creatief proces de juiste werkwijze volgen om een bepaald resultaat te bekomen eventueel via logboek of werkfiche
- **10** De leerlingen kunnen een realistische werk- en tijdsplanning op langere termijn maken
- **11** De leerlingen kunnen hun leerproces sturen, beoordelen op doelgerichtheid en zonodig aanpassen
- **12** De leerlingen kunnen toekomstgerichte conclusies trekken uit leerervaringen
Voor samengestelde opdrachten of verschillende deelaspecten van een project een juiste planning maken, er zich aan houden en de werkwijze evalueren. Er conclusies voor volgende opdrachten uittrekken met eventuele neerslag op werkfiches, logboek, evaluatiestappendocument e.a.
- **13** De leerlingen kunnen de oorzaak van slagen en mislukken objectief toeschrijven
Tijdens individuele of klassikale evaluatie nagaan waar het binnen de beeldende opdracht foet ging
- **15** De leerlingen kunnen communiceren over hun eigen interesses, capaciteiten en waarden
- **16** De leerlingen kunnen een positief zelfbeeld ontwikkelen op basis van betrouwbare gegevens en daarover communiceren
Tijdens brainstorming, bij taakverdeling, bij klassikale of individuele gesprekken en evaluaties Bij het slagen van de opdracht is de succesbeleving belangrijk voor het zelfvertrouwen

Sociale vaardigheden (SOVA)

- **4** De leerlingen communiceren doelgericht, bv;
 - toetsen elkaars interpretatie en stemmen die zo nodig op elkaar af;
 - brengen de eigen gevoelens en gedachten tot uiting;
 - herkennen en gaan om met vooroordelen en uitingen van ongepaste beïnvloeding

- **5** De leerlingen hebben er oog voor dat ze wensen en situaties benaderen vanuit eigen en andermans authenticiteit en expressie
Dit is inherent aan het creatief proces en de evaluatie
- **6** De leerlingen helpen mee aan het formuleren en realiseren van groepdoelstellingen door bv.
 - contacten te maken;
 - te overleggen en afspraken te maken;
 - taken en functies te verdelen;
 - belangen af te wegen en te bemiddelen;
 - bij te dragen aan een goed functioneren van de groep als groep.
- **8** De leerlingen streven naar een evenwicht tussen eigen wensen, verlangens en belevingen en het groepsbelang.
Bij inspraak in de opdracht en groepswork
- **10** De leerlingen engageren zich om een eigen verantwoordelijkheid op te nemen
Bij taakverdeling in een groepsopdracht, bij opdrachten op stageplaatsen, bij schoolopdrachten, bij het onderhoud van het vaklokaal en andere

Milieueducatie (MIED)

- **3** De leerlingen zijn bereid om de milieureglementering toe te passen
Bij het sorteren van de afval (vooral bij ruimtelijke opdrachten)
- **4** De leerlingen hebben bij het kopen van goederen en verbruiken oog voor nieuwe milieuvriendelijke alternatieven of kleinschalige initiatieven in het kader van een duurzame ontwikkeling
Bij het maken van materiaalkeuze (vooral bij ruimtelijke opdrachten)

Gezondheidseducatie (GEED)

- **8** De leerlingen participeren aan het gezondheids- en veiligheidsbeleid op school en in hun omgeving
Op een veilige wijze omgaan met het materieel, nodig voor beeldende opdrachten (lijmpistool, snijmessen en andere)
Bij buitenschoolse activiteiten (bezoek aan tentoonstelling) leefregels respecteren i.v.m veiligheid en gezondheid (bv niet roken)
- **10** De leerlingen tonen respect voor zichzelf en anderen zoals personen met andere geaardheid, uit andere etnische groepen, uit andere culturen en met andere denkwijzen en overtuigingen.
- **11** De leerlingen herkennen bij zichzelf en bij anderen signalen van diverse vormen van partner- en sociale druk, fanatisme, discriminatie en onverdraagzaamheid en reageren daar passend en tijdig op.
Bij de bespreking van lesopdrachten (taakverdeling) en de realisatie en evaluatie, respect tonen in de spontane omgang met 'alle' klasgenoten en indien nodig het opnemen voor mekaar;

Muzisch - creatieve vorming (MUZI)

- **1** De leerlingen staan open voor diverse muzisch-creatieve uitingen, zoals dans, design, beeldende kunst, architectuur, ...
Bij een kunstbeschouwing of bij een bezoek aan een stad, tentoonstelling ...
- **2** De leerlingen ervaren muzisch-creatieve uitingen als verrijkende inspiratie om te functioneren in eigen leefwereld en om zich te kunnen inleven in die van anderen
Bij de kunstbeschouwing en bij eigen creaties en groepswork
- **3** De leerlingen kunnen bij eigen muzisch-creatieve uitingen waarden en gevoelens betrekken, er vorm aan geven en dit als verrijkend ervaren.
Dit is eigen aan iedere PO-les
- **4** De leerlingen zien in dat ten gevolge van nieuwe technieken en materialen de kunsten, de techniek en de wetenschappen meer en meer integreren.
Bij kunstbeschouwing, bezoek aan tentoonstelling, via internet e.a.